

Mentsétek meg az alapokat!

Zsidók, keresztények és muszlimok közös reformfeladatai

Tekintettel a három prófétai vallás sürgetően szükséges reformjaira, az a kérdés vetődik fel: Mi maradjon meg a reform során, és miről szabad lemondani? Mind a három vallásban léteznek nagyon élesen hangsúlyozott pozitív és negatív válaszok:

- „Semmit” sem kell megőrizni, mondják a teljesen *szekularizált keresztények*: ők gyakran sem Istenben, sem Isten Fiában nem hisznek, semmibe veszik az egyházat, lemondanak a prédikációról és a szentségekről. Legjobb esetben becsülik a kereszténység kulturális örökségét: a gótikus katedrálisokat, Johann Sebastian Bach zenéjét, az ortodox liturgia dallamait vagy – paradox módon – a pápaság intézményét mint a szervezett rend szavatolóját; hisznek a pápában mint a rend egyik tényezőjében, de nem gondolnak arra, hogy kövessék a pápa által hirdetett szexuális erkölcsöt vagy dogmatikát.
- „Semmit” sem kell megőrizni, mondják azonban a teljesen *szekularizált zsidók* is: ők semmire sem tartják Ábrahám és az ősatyák Istenét, nem hisznek annak ígéreteiben és Izraellel kötött szövetségében, semmibe veszik a zsinagógái imádságokat és rítusokat, és gúnyolódnak az ultraortodoxokon. Vallásilag kiüresedett zsidóságuk helyébe sokszor egy modern pótvallást állítanak: Izrael államot és a Holokausztra hivatkozást. Ez képes szekularizált zsidók számára is zsidó önazonosságot és szolidaritást teremteni, de úgy látszik, hogy nem ritkán az izraeli hadseregnek a megszállott területek palesztinjai elleni brutális akcióit is igazolja.
- „Semmit” sem kell megőrizni, mondják azonban teljesen *szekularizált muszlimok* is: Isten létezésében nem hisznek, a Koránt nem olvassák, számukra Mohamed nem próféta, az iszlám öt oszlopa nem játszik szerepet az életükben, és kereken elvetik a sáriát, az iszlám törvénykezést. Véleményük szerint legjobb esetben a politikai iszlamizmus vagy az arabizmus vagy a nacionalizmus eszközeként lehet hasznát venni az iszlámnak, persze csak vallásilag kiüresedett formájában.

Érthető, hogy erre a „Semmit sem kell megőrizni”-re adott reakcióként felhangzik az ellenkező kiáltás: „Mindent meg kell őrizni!” Minden maradjon úgy, ahogyan van, és állítólag mindig is volt:

- „A katolikus dogmatika nagyszerű épületének egyetlen követ sem szabad eltávolítani, különben az egész épület inogna meg”, hirdetik a *római integralisták*, s a reformációt és a felvilágosodást egyaránt elvetik mint „a hagyomány elárulását”.
- „A halála [„szóbeli hagyományként fennmaradt vallási törvények”] egyetlen szavát sem szabad elhanyagolni; minden szava mögött az Úr (Adonáj) akarata áll”, tiltakoznak az *ultraortodox zsidók*.
- „A Korán egyetlen versét sem szabad semmibe venni, mindegyik egyformán közvetlenül Isten szava”, áll ki szilárdan sok *iszlámista muszlim*.

Itt mindenütt konfliktusok vannak előre programozva, nem csupán a három vallás között, hanem mindenekelőtt a három vallás *mindegyikén belül*, nevezetesen ott, ahol harcosan vagy agresszíven képviselik ezeket az álláspontokat. A szélsőséges álláspontok gyakran kölcsönösen hergelik egymást.

Szerencsére ezek a szélsőséges álláspontok a legtöbb országban nem a többség véleményét alkotják, hacsak nem kapnak politikai, gazdasági vagy szociális töltést. Országoként és koronként eltérő nagyságban, de tekintélyes számban léteznek olyan zsidók, keresztények és muszlimok, akik – bármennyire közömbösek, restek vagy érdektelenek is vallásukat illetően – semmiképpen sem szeretnék mindenestül lemondani zsidó, keresztény vagy muszlim hitükről és életükről. Másfelől azonban nem készek arra, hogy katolikusként lenyeljenek minden hellenista dogmát és római erkölcsi tant, vagy protestánsként szó szerint vegyék a Biblia minden mondatát, vagy zsidóként mindenben a halákához igazodjanak, vagy pedig muszlimként szigorúan betartsák a sária minden parancsát.

A három ábrahámi vallás mindegyike öt vagy hat koraszakos átalakuláson, paradigmaváltáson ment keresztül, s így ugyanahhoz a valláshoz tartozó emberek mindmáig mentális szempontból különböző paradigmákban, különböző kortörténeti konstellációkban élnek, s ezeknek változatlanul fennálló alapfeltételei határozzák meg őket:

- Például a *kereszténységben* még ma is vannak olyan *katolikusok*, akik szellemileg a 13. században élnek, Aquinói Tamás, a középkori pápák és az abszolutista egyházrend korában. Sosem fogjuk megérteni Benedek pápát, Joseph Ratzingert, ha nem látjuk, hogy ő alapján véve ebben a középkori római katolikus paradigmában él, és ezért a reformációt és a felvilágosodást egyaránt következetesen s persze előkelően, de mindenképp lekicsinyelő módon „dehellenizálásként”, hogy ne mondjuk, az igazi kereszténységtől való „elpártolásként” ítéli meg.
- Létezik azonban a *keleti ortodoxiának* is nem egy olyan képviselője, aki szellemileg megmaradt a 4-5. században, s a görög egyházatyákkal és a hellenista zsinatokkal él egy időben, és a liturgia, a teológia és az egyházfegyelmem minden továbbfejlesztését elveti.
- És léteznek olyan *pümkösdista protestánsok*, akik változatlan módon megrekedtek a 16. század modernitás előtti konstellációjában, ezért aztán ádáz ellenfelei mindegyikét a fejlődéselméletnek és a modern szentírás-magyarázatnak, és a teremtéstörténet szó szerinti magyarázatát megpróbálják még az iskolai biológiaoktatásban is érvényre juttatni.
- De teljesen hasonlóan léteznek olyan *ortodox zsidók* is, akik a középkori zsidóságban látják eszményüket, és még a modern izraeli államot is elvetik. Megfordítva, sok cionista tisztán modern, világius módon néz Izrael államra, egyúttal azonban erőszakkal akarják létrehozni Nagy-Izraelt, az egykori dávidi-salamoni határok között – ami pusztító következményekkel jár a palesztinokkal való békes együttélésre nézve, és azok közül egyesek öngyilkos merényletekhez folyamodnak kétségbeesésükben.
- Hasonlóképpen némely *muszlimok* a nagy arab birodalmat álmodják vissza, és azt kívánják, hogy az arab népek egyesüljenek egyetlen arab nemzetté (pánarabizmus). Mások viszont, például Iránban, nem az arabságban, hanem az iszlámban látják az arab népeket összekötő mozzanatot, és a „pániszlámizmust” részesítik előnyben – a síita iszlám uralma alatt.

Nyilvánvaló: a vallásokon belüli és a vallások közötti konfliktusok egyik fő oka éppen a korábbi vallási paradigmák fennmaradása, tartóssága és versengése, s ez a fő oka a különböző irányzatok és pártok létezésének, a feszültségeknek, vitáknak és háborúknak.

Ezért azt kérdezem: Mi volt Abraham Geiger* idejében, és mi még ma is a központi vitakérdés a vallás reformját illetően? Válaszom: Az, hogy a mindenkori vallás hogyan viszonyul saját *középkorához* (amely legalábbis a kereszténységben és az iszlámban a „nagy korszaknak” számít), és következésképpen hogyan viszonyul a *modern korhoz*, amikor mind a három vallásban úgy látják az emberek, hogy védekezésre kényszerülnek.

- A *kereszténység* – legalábbis a protestantizmusban – a középkor után széles körű paradigmaváltást tudott végrehajtani a modernitás irányába: ez volt a felvilágosodás.
- A *zsidóság* azonban előbb a felvilágosodáson ment keresztül (Moses Mendelssohnnal mint nagy kezdeményezővel az élen), és ehhez kapcsolódva élt át vallási reformációt, legalábbis Németország és az USA reformzsidóságában.
- Az *iszlám* azonban, amely a 12. században elbúcsúztatta a filozófiát és minden új gondolkodást az ortodoxia javára, nem ment keresztül tartós vallási reformáción. Ennélfogva mindmáig különösen súlyos problémái vannak a modernitással, mint például a középkori irányultságú római katolicizmusnak is, amelynek azonban a II. Vatikáni Zsinat segítségével sikerült szóba állnia a reformáció és a modernitás fontos kívánalmaival.

Sok olyan zsidó, keresztény és muszlim, aki igent mond a modern paradigmára, jobban szót ért egymással, mint saját hittestvéreivel, akik más paradigmákban élnek. Fordítva, a középkornak elkötelezett római katolikusok könnyen szövetkeznek a muszlim „középkoriakkal”, például a szexuális erkölcs kérdéseiben (amint ez meg is történt az ENSZ kairói népesedési konferenciáján 1994-ben).

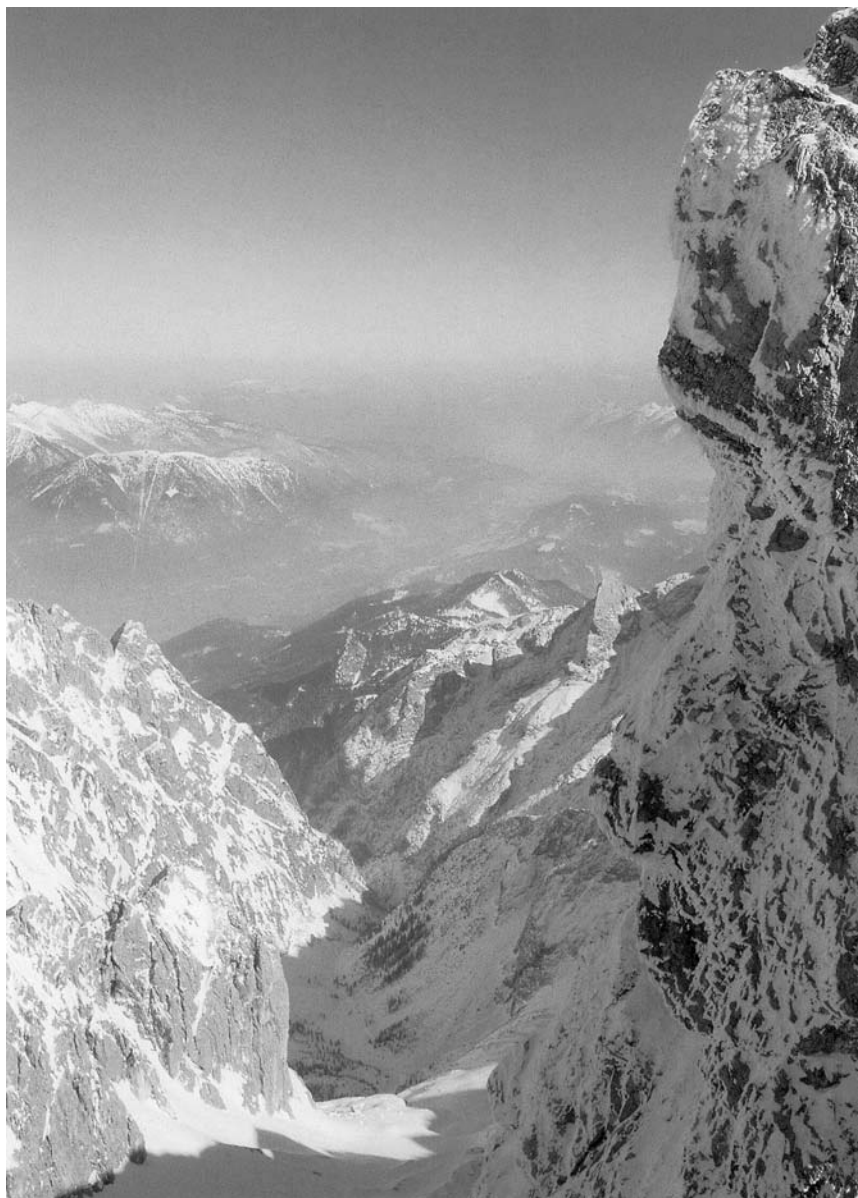
Aki *kiengesztelődést* és békét akar, nem kerülheti meg a kritikus-önkritikus paradigmaelemzést. Csak így módon lehet megválaszolni olyan kérdéseket, mint a következők: Melyek a kereszténység, a zsidóság és az iszlám történetében az állandó elemek, és melyek a változóak? Hol van folytonosság, és hol van törés, hol van egybehangzás, és hol kívánatos az ellenállás? Megőrizni mindenképp egy vallás *lényegét*, alapját, magvát kell, s ezért az eredetéből fakadó *állandó elemeket*. Nem feltétlenül kell megőrizni mindazt, ami az eredet felől nézve nem lényeges, ami „háj”, nem pedig mag, ami felépítmény, nem alap.

A paradigmaelemzés – tekintettel arra a nagy vallási zűrzavarra, amely éppen a globalizáció korában jelentkezik – így segít hozzá a globális tájékozódáshoz, ami elsősorban a nemzetközi kapcsolatok, a Nyugat és az iszlám viszonyának, s a három ábrahámi vallás, a zsidóság, a kereszténység és az iszlám viszonyának újjáalakítása szempontjából fontos.

A választási lehetőségek világosak: vagy a vallások *versengése*, a kultúrák összeütközése, a nemzetek háborúja – vagy a kultúrák *párbeszéde* és béke a vallások között, a nemzetek közötti béke feltételeként! Tekintettel az egész emberiség halálos fenyegetettségére, a gyűlölet, a bosszú és az ellenségesség új gátjainak felépítése helyett nem kellene-e inkább kőről kőre lebontanunk az előítéletek falait, s a kövekből a párbeszéd hídjait megépítenünk, éppen az iszlámmal összekötő hidakat is?

Hans Küng

Forrás: Publik-Forum, 2009/13

* Abraham Geiger a 19. század elején született német rabbi volt, akit a liberális reformjudaizmus megalapítójaként tartanak számon. Potsdamban tevékenykedett, és Berlinben halt meg 64 éves korában.